

ВІДГУК

офіційного опонента, завідувача кафедри економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», доктора економічних наук, професора

Перерви Петра Григоровича

**на дисертаційну роботу Тиркало Юрія Євгеновича на тему:
«Управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»**

Аналіз дисертаційної роботи та ознайомлення з публікаціями здобувача дають можливість сформулювати узагальнені висновки стосовно актуальності дослідження, наукової новизни, обґрунтованості наукових положень, достовірності отриманих результатів, теоретичного і практичного значення, а також констатувати відсутність порушень щодо академічної доброчесності в дослідженні.

Актуальність теми дисертаційної роботи

У контексті стрімкого технологічного розвитку та зростання рівня конкурентоспроможності важливо вдосконалювати системи управління ризиками. Серед найбільш актуальних аспектів управління ризиками є технічна цифрова трансформація діяльності суб'єктів господарювання, а також значущість людського фактору у прийнятті рішень, зокрема в частині обрання управлінських стратегій і тактик ризик-менеджменту. Розглядаючи проблеми та можливості сучасного бізнес-середовища, дослідження надає необхідний теоретичний фундамент для розробки інтегрованих систем управління підприємницькими ризиками, що враховують специфіку різних галузей та їхню взаємодію з екологічними та соціальними аспектами.

Окрім того, в роботі розглядається проблема забезпечення інформаційної безпеки в системах управління підприємницькими ризиками на засадах урахування цінностей сталого розвитку, що є комплексним підходом в управлінні ризиками та сповідування ключових засад збалансування інтересів суспільства і цілей суб'єктів підприємництва. Це є важливою складовою для забезпечення сталого розвитку та впевненості у виборі оптимальних стратегій розвитку ризик-менеджменту.

Також, враховуючи динамічний характер бізнес-середовища, дослідження розглядає можливості використання штучного інтелекту та аналітичних

інструментів для автоматизації процесів управління ризиками, що сприяє більш точному та оперативному управлінню в умовах невизначеності.

Враховуючи це, слід визнати, що тема дисертації актуальна, а саме дослідження виконане своєчасно.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Виконане Тиркалом Ю.Є. дослідження пов'язане з науковим напрямом кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів Національного університету «Львівська політехніка» - «Моделювання конкурентного підприємництва в системі положень концепції сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0120U100398), а також з госпдоговором № 938-2022 «Розроблення моделі управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку» кафедральної лабораторії НДЛ-123. Дисертант в межах вказаного наукового напрямку і госпдоговору:

- обґрунтував, що формування системи управління підприємницькими ризиками має базуватись на цінностях, цілях і принципах сталого розвитку, а також розвинуто аналітичний інструментарій оцінки раціональності управління підприємницькими ризиками;
- розробив методичний підхід до моделювання булеану системи управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку;
- запропонував механізм формування інформаційного забезпечення суб'єктів управління підприємницькими ризиками;
- удосконалив технологію обробки даних в системі вибору оптимального управлінського рішення щодо управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку.

Найбільш суттєві результати дослідження, що містять новизну

Серед основних положень дисертації, які характеризуються певною науковою новизною слід виділити такі, як:

- методичний підхід до моделювання булеану системи управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку, який надає можливість оптимізувати управління ризиками;
- механізм формування інформаційного забезпечення суб'єктів управління підприємницькими ризиками, який ґрунтується на застосуванні процесно-структурного методичного підходу і комплексі методичного інструментарію, що відрізняє цей механізм від наявних;
- технологію опрацювання даних у системі вибору оптимального управлінського рішення щодо управління підприємницькими ризиками в

системі цінностей сталого розвитку, яка базується на економічному обґрунтуванні оптимального спрямування потоків ресурсів за видами економічної діяльності підприємства та опрацюванні відомостей, що характеризують вибір найкращої з альтернатив щодо планування ресурсних потоків і потоків готової продукції;

- система управління підприємницькими ризиками, яка ґрунтується на факторно-комбінаторному підході до розподілу відповідальності за управління ризиками, і уможливорює організаційну раціоналізацію управлінських процесів на оперативному й тактичному рівнях ризик-менеджменту.

Значення отриманих автором результатів дослідження для науки і практики

Окремі наукові розробки Тиркала Ю.Є. окрім теоретичної цінності мають також прикладне значення. Так, методичний підхід до моделювання булеану системи управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку; механізм формування інформаційного забезпечення суб'єктів управління підприємницькими ризиками; технологія опрацювання даних у системі вибору оптимального управлінського рішення щодо управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку впроваджені у діяльність ТОВ «Органічний равлик, ТОВ «Технокап УА і ТОВ «Радіум», що підтверджено відповідними довідками. Окрім цього, матеріали дисертації використовують у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» під час викладання дисциплін «Управління підприємництвом на засадах сталого розвитку».

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків

Наукова обґрунтованість представлених у роботі положень підтверджується аналізом багатьох наукових праць, систематичним вивченням літературних джерел і структурованим підходом до формулювання завдань дослідження. Дисертантом було проведено докладний аналіз понад 200 літературних джерел, включаючи наукові праці та міжнародні нормативно-правові документи, в тому числі матеріали англійською мовою.

У процесі ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи вдалось переконатись, що отримані наукові результати і висновки є належно обґрунтованими, а наукова унікальність підтверджена згідно з доказами, представленими в роботі. Ці результати були отримані на основі використання

загальнонаукових принципів, статистичних методів та комплексних досліджень, що підтверджують об'єктивність виконаного дослідження.

Інформаційна основа дослідження охоплює праці вітчизняних і закордонних науковців, які висвітлюють теоретичні аспекти обґрунтування методико-прикладних інструментів формування та розвитку систем управління підприємницькими ризиками на основі принципів системи цінностей сталого розвитку. Джерелами інформації слугували законодавчі акти, методичні та нормативні матеріали, статистичні та експертні дані, матеріали конференцій і семінарів, монографії, збірники та наукові статті, а також ресурси Інтернету та інше.

У дисертації були використано комплекс методів наукового дослідження: систематизація, узагальнення, контент-аналіз при розгляді сутності теоретичних аспектів управління підприємницькими ризиками в рамках системи цінностей сталого розвитку; методи порівняння, експертних оцінок, кластерний аналіз, зокрема метод к-середніх, індексний метод під час аналізу та оцінювання ефективності управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку; алгоритм Мак-Класкі, методику Сааті, метод Річарда Геммінга, метод контрольних карт тощо при моделюванні систем управління підприємницькими ризиками в рамках системи цінностей сталого розвитку тощо.

Висновки та рекомендації дисертаційної роботи повною мірою відповідають визначеним завданням та змісту, що дозволяє вважати дисертаційну роботу завершеним науковим дослідженням.

Таким чином, наукові положення, висновки і практичні рекомендації, викладені у дисертаційній роботі Тиркала Ю.Є. мають достатній ступінь обґрунтованості, де автором використано значну кількість статистичних даних отриманих з офіційних інформаційних джерел. Матеріали дисертації були предметом розгляду і дискусій на науково-практичних конференціях, в тому числі міжнародних. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору дисертації. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано положення, які є особистим здобутком автора.

Повнота викладу результатів дисертації у наукових публікаціях

За темою дисертації опубліковано 26 наукових праць, в тому числі 2 колективні монографії, 1 стаття входить до міжнародної наукометричної бази Scopus і Web of Science, 19 статей із загального переліку публікацій представлено

у фахових виданнях України. Чотири публікації надруковано у збірниках тез наукових конференцій

Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам щодо оформлення

Структура та обсяг дисертації відповідають вимогам МОН України щодо дисертацій на ступінь доктора філософії. Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Зміст розділів загалом розкриває хід розв'язання поставлених завдань.

У *вступі* окреслено актуальність теми дослідження, висвітлено теоретичні напрацювання сучасних науковців, які досліджують проблеми управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку, окреслено мету та завдання наукового дослідження, узагальнено наукову новизну одержаних результатів.

Дисертаційна робота присвячена вдосконаленню теоретичних та методичних положень щодо розроблення нових і удосконалення наявних теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку. В першому розділі дисертації наголошено, що характеристики підприємницького ризику включають ймовірність неотримання прибутку, виникнення несподіваних витрат і збитків, а також втрату балансу між корпоративними цілями та громадськими інтересами, зокрема відповідності вимог щодо чистого довкілля та виробництва екологічно безпечних товарів тощо.

З урахуванням цих характеристик обґрунтовано, що розробка системи управління підприємницькими ризиками повинна ґрунтуватися на цінностях, цілях і принципах сталого розвитку. Застосування статико-динамічного науково-методичного підходу дозволило дисертанту виокремити компоненти управління підприємницькими ризиками, і довести, що управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку є конкретною функцією менеджменту, яка чутлива до суспільних потреб, зокрема споживчих і безпекових. Ці положення послужили основою для докладного вивчення та класифікації підприємницьких ризиків, зокрема за класифікаційними ознаками і видами ризиків. Виконання цього завдання є обов'язковим для підвищення рівня алгоритмізації та автоматизації управління підприємницькими ризиками, включаючи вдосконалення інформаційного забезпечення суб'єктів управління,

які несуть відповідальність за прийняття рішень щодо вибору методів зниження або ліквідації ризиків.

У другому розділі дисертації проаналізовано підходи до побудови систем управління підприємницькими ризиками в підприємницькому середовищі. Визначено три основних альтернативи: розподіл функцій управління ризиками між структурними підрозділами підприємства; створення окремого структурного підрозділу для управління ризиками; використання аутсорсингу або аутстафінгу. Наведено переваги та недоліки кожної системи, підкреслено, що комбінування цих практик є оптимальним підходом в умовах розвинутих систем менеджменту. Комбінування дозволяє досягти високого рівня диференціації ризиків, посилення відповідальності, централізації управління та узгодженості рішень.

Застосування методів експертних оцінок і кластерного аналізу підтверджує, що управління підприємницькими ризиками у більшості підприємств відбувається раціонально, але існують резерви для покращення, зокрема в сферах податкових пільг для використання відновлювальних джерел енергії та збалансованого управління витратами на охорону природи.

У третьому розділі дисертації аргументовано, що ефективним методом управління підприємницькими ризиками є диверсифікація, що вже успішно використовується на практиці. Водночас наголошено на значенні науково-обґрунтованої градації об'єктів диверсифікації на етапі планування, де визначається важливість кожного об'єкта. У дослідженні підтверджено, що для системи управління екологічними ризиками варто використовувати методи Мак-Класкі і Сааті для градації альтернативних видів діяльності з урахуванням пріоритетів сталого розвитку. Додатково, використовуючи алгоритм Дейкстри, аргументовано пріоритетність розподілу ресурсів для обраного варіанта диверсифікації, що, як очікується, призведе до позитивних економічних та управлінських результатів через зниження підприємницьких ризиків. Зазначено важливість розроблення механізму ліквідації спотворень у змісті інформаційних повідомлень у системі управління підприємницькими ризиками.

У цьому ж розділі запропоновано управлінську модель, яка, спільно з методом контрольних карт, дозволить ідентифікувати інформаційні шуми та оперативно реагувати на коригування управлінських рішень з урахуванням цінностей сталого розвитку.

Результати дослідження узагальнені у висновках до розділів та в загальних висновках до дисертаційної роботи. Загальні висновки сформульовано у відповідності до поставлених завдань.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення одержаних дисертанткою результатів, можливо висловити певні побажання та зауваження.

1. У п.1.1 даючи характеристику сутності та видам підприємницьких ризиків (с. 27-50) дисертанту доцільно було б ґрунтовніше пояснити різницю між поняттями «ризик підприємства» і «підприємницькі ризики». В даному контексті авторська позиція є не зовсім зрозумілою.

2. У теорії менеджменту є поширеним процесний, системний, функціональний, поведінковий та багато інших підходів до трактування управління як такого і ризик-менеджменту, зокрема. З тексту дисертації можна зрозуміти, що дисертант має дещо відмінне бачення управління підприємницькими ризиками від того, які характерні для перелічених підходів. З огляду на це, вимагають додаткового пояснення особливості управління підприємницькими ризиками з позиції просторо-часового виміру (с. 70-85).

3. Оскільки дисертантом сучасні практики управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку (с. 89-100) розглядаються у розділі 2 «Аналізування та оцінювання ефективності управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку», то поданий матеріал доцільно було б доповнити аналітичною, цифровою інформацією на основі кількох підприємств. Це б посилювало аргументаційну базу для формування подальших висновків і пропозицій.

4. У п. 2.3 дані офіційної статистики завершуються 2020 роком. У період 2020-2023 рр. у зв'язку із війною, з'явилися нові загрози і виклики, особливо в контексті сталого розвитку. Нажаль, навіть фрагментарних даних за цей період у дисертації немає (с. 110-120). Хотілось би почути авторську позицію щодо останніх тенденцій.

5. У тексті дисертації автор посилається на емпіричні дані A. G. R. Group, Agrotis, Agrotrade, AP Group, ASTARTA-Kyiv, Агропродсервіс, Агротон, АТК, Західний Буг, МНР, ПАЕК, Ristone Holding, SVAROG, Укрпромінвест АГРО, HARVEAST (с. 100, 124, 152, 163, 175). Необхідно було б пояснити, за яким критерієм відбувався вибір цих підприємств, і яким способом отримано емпіричні дані.

6. На с. 165 дисертант стверджує, що сьогодні цінності сталого розвитку слабо імплементовано в практику управління підприємницькими ризиками підприємств і пропонує власний підхід до уможливлення імплементації (с. 165-173). У цілому авторська ідея є зрозумілою, але додаткової аргументації вимагають приведені на рис. 3.11 і 3.12 дані, які засвідчують результати імплементації цінностей сталого розвитку у практику діяльності перелічених підприємств.

Загальний висновок

Зміст дисертації відповідає визначеній меті, а поставлені наукові завдання вирішено. Анотація, структура й обсяг роботи відповідають чинним вимогам. Представлені аргументи дають підстави для ствердження, що дисертаційна робота на тему: «Управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку» є цілісною науковою працею, що має завершений характер, в якій отримано нові, науково обґрунтовані результати.

За змістом і обсягом теоретичного та емпіричного дослідження, науковою новизною, практичним значенням одержаних результатів, ступенем упровадження результатів у практику дисертація Тиркала Юрія Євгеновича на тему «Управління підприємницькими ризиками в системі цінностей сталого розвитку», яка представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування за спеціальністю» 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства науки і освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44. Усе це дає підстави для присудження Тиркало Юрію Євгеновичу наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри економіки бізнесу
і міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
доктор економічних наук, професор

Петро ПЕРЕРВА

